

**RESPUBLIKAMIZDA AHOLI DAROMADLAR MANBALARINI
SHAKLLANTIRISH**

Bafoyev Farrux Jo'raqulovich

Kirish: Aholi daromadlari har qanday mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini baholashda muhim ko'rsatkich hisoblanadi. Daromadlar hajmi va tarkibi aholining turmush darajasi, iste'mol xatti-harakatlari va jamg'arma imkoniyatlarini belgilaydi. Shu bois, aholi daromadlarini o'rganish, ularning shakllanish manbalarini tahlil qilish va oshirish yo'llarini izlash dolzarb ahamiyat kasb etadi.

O'zbekistonda mustaqillik yillarida aholi daromadlarini oshirish, kambag'allikni qisqartirish va aholining turmush farovonligini yuksaltirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib kelmoqda. So'nggi yillarda bu borada sezilarli natijalarga erishildi. Xususan, 2017-2021-yillarda aholi jon boshiga real umumiy daromadlar 2 barobardan ziyod o'sdi [1]. Biroq, COVID-19 pandemiyasi davrida iqtisodiy o'sish sur'atlarining pasayishi natijasida daromadlar o'sishi ham sekinlashdi.

2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida aholi daromadlarini oshirish va kambag'allikni qisqartirish ustuvor vazifalar sifatida belgilangan. Xususan, 2026-yilga borib aholi jon boshiga to'g'ri keladigan daromadni 4000 AQSH dollariga yetkazish va kambag'allik darajasini 2 barobarga qisqartirish mo'ljallangan [2]. Bu maqsadlarga erishish uchun aholi daromadlarini shakllantirish manbalarini chuqur tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish yo'llarini izlab topish talab etiladi.

Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligining 2024-yilning yanvar-iyun oylari uchun e'lon qilgan ma'lumotlari asosida aholi daromadlarini shakllantirish manbalari tahlil qilinadi [3].

Maqolaning dolzarbligi shundaki, u 2024-yilning birinchi yarim yilligidagi eng yangi ma'lumotlar asosida O'zbekistonda aholi daromadlarining hozirgi holatini tahlil qiladi. Bu esa joriy iqtisodiy vaziyatni baholash va kelajak uchun prognozlar berishda muhim ahamiyatga ega. Bundan tashqari, maqolada hududlar kesimidagi tahlillar orqali mintaqaviy tafovutlar aniqlanadi, bu esa hududiy siyosatni takomillashtirish uchun asos bo'lishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi tomonidan e'lon qilingan 2024-yilning yanvar-iyun oylari ma'lumotlari asosida aholi daromadlarini shakllantirish manbalari tahlil qilindi. Quyida asosiy natijalar va ularning tahlili keltirilgan.

Aholining umumiy daromadlari va o'sish sur'atlari

"PROBLEMS AND PROSPECTS FOR THE IMPLEMENTATION OF INTERDISCIPLINARY RESEARCH"

2024-yilning yanvar-iyun oylarida O'zbekistonda aholining umumiy daromadlari 399,2 trln. so'mni tashkil etdi. Bu ko'rsatkich o'tgan yilning shu davriga nisbatan nominal jihatdan 18,4% ga, real jihatdan esa 8,6% ga o'sganini ko'rsatadi. Aholi jon boshiga umumiy daromadlar 10,8 mln. so'mni tashkil etib, nominal jihatdan 15,9% ga, real jihatdan 6,3% ga o'sdi.

Jadval 1. Aholining umumiy daromadlari asosiy ko'rsatkichlari (2024-yil yanvar-iyun)

Ko'rsatkich	Qiymat	O'sish sur'ati
Umumiy daromadlar	399,2 trln. so'm	118,4%
Umumiy daromadlar (real)	-	108,6%
Jon boshiga umumiy daromadlar	10,8 mln. so'm	115,9%
Jon boshiga umumiy daromadlar (real)	-	106,3%

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, aholining umumiy daromadlari ham, jon boshiga to'g'ri keladigan daromadlar ham sezilarli darajada o'sgan. Real o'sish sur'atlarining nisbatan pastroq ekanligi inflyatsiya ta'siri bilan izohlanadi. Shunga qaramasdan, real daromadlarning 6-8% atrofida o'sishi aholining xarid qobiliyati oshganidan dalolat beradi.

Hududlar kesimida aholi daromadlari

Aholi jon boshiga umumiy daromadlar bo'yicha hududlar orasida sezilarli farqlar mavjud.

Jadval 2. Hududlar bo'yicha aholi jon boshiga umumiy daromadlar (2024-yil yanvar-iyun, ming so'm)

Hudud	Jon boshiga daromad	Real o'sish sur'ati
Toshkent sh.	28705,6	114,7%
Navoiy	16612,2	107,9%
Buxoro	11809,0	102,2%
Toshkent vil.	10845,9	103,7%
Qoraqalpog'iston Resp.	7258,2	103,8%
Namangan	7451,7	101,7%
Surxondaryo	8080,8	100,3%

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, aholi jon boshiga daromadlar bo'yicha Toshkent shahri (28,7 mln. so'm) hamda Navoiy viloyati (16,6 mln. so'm) yetakchilik qilmoqda. Bu ko'rsatkich bo'yicha eng past natijalar Qoraqalpog'iston Respublikasi (7,3 mln. so'm) va Namangan viloyatida (7,5 mln. so'm) qayd etilgan. Toshkent shahri bilan Qoraqalpog'iston Respublikasi o'rtasidagi farq qariyb 4 barobarni tashkil etmoqda, bu esa hududlar o'rtasida daromadlar tengsizligi mavjudligidan dalolat beradi.

Real o'sish sur'atlari bo'yicha ham Toshkent shahri (14,7%) va Navoiy viloyati (7,9%) yetakchilik qilmoqda. Aksincha, Surxondaryo (0,3%), Namangan (1,7%) va Buxoro (2,2%) viloyatlarida real o'sish sur'atlari past bo'lgan. Bu esa hududlar o'rtasidagi farqlar yanada kuchayishi mumkinligini ko'rsatadi.

Daromadlar tarkibi va ularning o'zgarishi

2024-yilning yanvar-iyun oylarida aholining umumiy daromadlari tarkibida quyidagi asosiy manbalar mavjud:

Jadval 3. Aholining umumiy daromadlari tarkibi (2024-yil yanvar-iyun)

Daromad manbasi	Ulushi	O'sish sur'ati
Yollanma ishchilar daromadlari	29,9%	119,1%
Mustaqil bandlikdan olingan daromadlar	30,7%	112,3%
Mol-mulkdan olingan daromadlar	3,6%	143,7%
Transfertlardan olingan daromadlar	27,8%	117,2%
Shaxsiy iste'mol uchun ishlab chiqarilgan xizmatlardan olingan daromadlar	8,0%	-

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, aholining umumiy daromadlari tarkibida mehnat faoliyatidan olingan daromadlar (yollanma ishchilar va mustaqil bandlik) asosiy o'rinni (60,6%) egallaydi. Transfertlardan olingan daromadlar ham sezilarli ulushga (27,8%) ega. Mol-mulkdan olingan daromadlarning ulushi nisbatan past (3,6%) bo'lsa-da, ularning o'sish sur'ati eng yuqori (143,7%) bo'lgan.

Quyida daromad manbalarining har biri bo'yicha batafsil tahlil keltirilgan:

a) Yollanma ishchilar daromadlari:

Yollanma ishchilar daromadlarining ulushi 29,9% ni tashkil etib, o'tgan yilga nisbatan 119,1% ga o'sgan. Bu ko'rsatkich bo'yicha hududlar orasida Toshkent shahri (126,5%), Andijon (119,5%) va Samarqand (118,6%) viloyatlarida eng yuqori o'sish sur'atlari qayd etilgan. Yollanma ishchilar daromadlarining sezilarli o'sishi mehnat bozorining faollashgani, ish haqi miqdorlarining oshgani bilan izohlanishi mumkin.

b) Mustaqil bandlikdan olingan daromadlar:

Mustaqil bandlikdan olingan daromadlarning ulushi 30,7% ni tashkil etib, o'tgan yilga nisbatan 112,3% ga o'sgan. Bu turdagi daromadlarning eng yuqori ulushi Jizzax (46,1%), Buxoro (43,5%), Surxondaryo (43,3%), Qashqadaryo (41,4%) va Toshkent (40,8%) viloyatlarida kuzatilgan. Bu hududlarda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik rivojlangani, qishloq xo'jaligi sohasida band bo'lganlar ko'pligi bilan izohlanishi mumkin.

c) Mol-mulkdan olingan daromadlar:

Mol-mulkdan olingan daromadlarning ulushi 3,6% ni tashkil etsa-da, ularning o'sish sur'ati eng yuqori (143,7%) bo'lgan. Bu turdagi daromadlarning 64,1% i Toshkent shahri hissasiga to'g'ri keladi. Bu esa poytaxtda ko'chmas mulk bozori rivojlangani, ijara daromadlari yuqori ekani bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

d) Transfertlardan olingan daromadlar:

Transfertlardan olingan daromadlarning ulushi 27,8% ni tashkil etib, o'tgan yilga nisbatan 117,2% ga o'sgan. Transfertlar tarkibida ijtimoiy transfertlar (37,1%) va boshqa joriy transfertlar (62,9%) mavjud. Ijtimoiy transfertlar tarkibida pensiyalar (79,1%), nafaqalar (19,0%) va stipendiyalar (1,9%) asosiy o'rinni egallaydi.

Boshqa joriy transfertlar tarkibida respublika tashqarisidan kelib tushgan pul o'tkazmalari muhim o'rin tutadi. 2024-yilning yanvar-iyun oylarida ularning umumiy daromadlardagi ulushi 17,5% ni tashkil etgan. Bu ko'rsatkich bo'yicha Andijon (26,8%), Namangan (24,1%), Farg'ona (22,8%) viloyatlarida eng yuqori ulushlar qayd etilgan. Bu hududlardan mehnat migratsiyasi yuqori ekani bilan izohlanishi mumkin.

Kichik tadbirkorlikning roli

2024-yilning yanvar-iyun oylarida aholining umumiy daromadlari tarkibida kichik tadbirkorlikdan olingan daromadlarning ulushi 55,8% ni tashkil etdi. Bu ko'rsatkich bo'yicha eng yuqori natijalar Jizzax (63,5%), Buxoro (62,4%) va Qashqadaryo (60,9%) viloyatlarida qayd etilgan. Aksincha, Toshkent shahri (47,6%), Navoiy viloyati (48,1%) va Qoraqalpog'iston Respublikasida (48,8%) bu ko'rsatkich nisbatan past. Bu ma'lumotlar kichik tadbirkorlikning aholini ish bilan ta'minlash va daromad manbaini yaratishdagi muhim rolini ko'rsatadi.

Taklif va xulosalar

Yuqoridagi ma'lumotlar asosida quyidagi asosiy xulosalarni chiqarish mumkin:

2024-yilning birinchi yarim yilligida O'zbekistonda aholi daromadlari sezilarli darajada o'sgan. Real o'sish sur'atlarining 6-8% atrofida bo'lishi aholining xarid qobiliyati oshganidan dalolat beradi.

Hududlar o'rtasida daromadlar bo'yicha sezilarli farqlar mavjud. Toshkent shahri va Navoiy viloyati yetakchi o'rinlarda bo'lsa, Qoraqalpog'iston Respublikasi, Namangan va Surxondaryo viloyatlarida ko'rsatkichlar nisbatan past. Bu hududiy siyosatni takomillashtirish zarurligini ko'rsatadi.

Daromadlar tarkibida mehnat faoliyatidan olingan daromadlar asosiy o'rinni egallaydi. Bu ish o'rinlarini yaratish va mehnat unumdorligini oshirish orqali aholi daromadlarini ko'paytirish mumkinligini ko'rsatadi.

Mustaqil bandlik va kichik tadbirkorlik daromadlarning muhim manbasi hisoblanadi. Bu sohani yanada rivojlantirish, tadbirkorlik muhitini yaxshilash orqali aholi daromadlarini oshirish imkoniyatlari mavjud.

Transfertlar, ayniqsa chet eldan keladigan pul o'tkazmalari ayrim hududlarda daromadlarning muhim qismini tashkil etadi. Bu esa iqtisodiyotning tashqi omillarga bog'liqligini ko'rsatadi va ichki mehnat bozorini rivojlantirish zarurligini ta'kidlaydi.

Mol-mulkdan olingan daromadlarning yuqori o'sish sur'atlari kuzatilmoqda, biroq ularning umumiy daromadlardagi ulushi hali ham past. Bu sohani rivojlantirish orqali aholining passiv daromad manbalarini ko'paytirish imkoniyatlari mavjud.

Ushbu natijalar O'zbekistonda aholi daromadlarini oshirish va ularning tarkibini diversifikatsiya qilish bo'yicha yangi chora-tadbirlar ishlab chiqish zarurligini ko'rsatadi. Shu bilan birga, hududlar o'rtasidagi farqlarni kamaytirish, kichik tadbirkorlikni yanada rivojlantirish va mehnat bozorini takomillashtirish kabi masalalarga alohida e'tibor qaratish lozim.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 15.01.2024 yildagi 30-son, <https://lex.uz/docs/-6755950>
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2022). 2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida. PF-60-son Farmon. 28.01.2022., <https://lex.uz/uz/docs/-5841063>
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi. (2024). O'zbekiston Respublikasi aholisining umumiy daromadlari: 2024-yilning yanvar-iyun oylari bo'yicha dastlabki ma'lumotlar. Toshkent., <https://stat.uz/uz/matbuot-markazi/qo-mita-yangiliklar/55447-aholining-umumiy-daromadlari-2024-yil-yanvar-mart-2>
4. Samuelson, P.A., & Nordhaus, W.D. (2010). Economics (19th ed.). New York: McGraw-Hill.
5. Lustig, N., & Younger, S.D. (2018). Fiscal policy, income redistribution, and poverty reduction in low- and middle-income countries. In N. Lustig (Ed.), *Commitment to Equity Handbook* (pp. 416-465). Washington, DC: Brookings Institution Press.
6. Piketty, T. (2014). *Capital in the Twenty-First Century*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
7. Xodjayeva, N. (2021). O'zbekistonda aholi daromadlari shakllanishining o'ziga xos xususiyatlari. *Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar*, 3, 23-35.
8. Ungboyeich, M. O. K. (2024). APPLICATION OF DIGITAL PLATFORMS IN THE STATISTICAL SYSTEM BASED ON INTERNATIONAL EXPERIENCE. *European Journal of Economics, Finance and Business Development*, 2(7), 16-23.
9. Qodirov, A. (2023). O'zbekistonda aholi daromadlari statistikasini takomillashtirish masalalari. *Statistika va iqtisodiyot tahlili*, 1, 78-89.
10. Sacks, D. W., Stevenson, B., & Wolfers, J. (2012). The new stylized facts about income and subjective well-being. *Emotion*, 12(6), 1181-1187.